DOI: 10.11649/a.2766
Article No.: 2766

Adeptus
nr 19/2022 r. pismo humanistów

Maciej Bandur – pracownik Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, ukończył skandynawistykę na Uniwersytecie Gdańskim, studiował językoznawstwo na Uniwersytecie w Lejdzie; obecnie zajmuje się językami mniejszościowymi w ramach grantu *Nowi użytkownicy języków mniejszościowych: biegłość, odmiana i procesy zmian* pod kierownictwem dr. Boba Borgesa. Do jego zainteresowań badawczych należą głównie języki oraz kultura duchowa i materialna Pomorza, Połabia i Prus, kontakty słowiańsko-skandynawskie w epoce średniowiecza oraz indoeuropejska lingwistyka porównawcza.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1679-6141
e-mail: maciej.bandur@ispan.waw.pl

Maciej Bandur

Pochodzenie choronimów Pomorza w świetle materiałów językowych

Wstęp

Choronimy Pomorza, ziem na południowym wybrzeżu Bałtyku, są dla językoznawców przejrzyste, jeśli chodzi o ich słowiański źródłosłów oraz strukturę formalną, a także nieodmiennie łączone z prasłowiańskim przedrostkiem **po-* 'po, przy, koło' oraz apelatywem **moŕe* 'morze'. Również ich przybliżona semantyka jest jasna, a taką interpretację potwierdzają źródła historyczne oraz samo położenie geograficzne. Dwunastowieczny kronikarz Herbord pisał: „Pomerania provincia ex ipsa nominis etimologia qualitatem sui situs indicare videtur. Nam pome lingua Sclavorum iuxta sonat vel circa, moriz autem mare; inde Pomerania quasi Pomerizania, id est iuxta vel circa mare sita" (Wachowiak, 2006, s. 46)[1].

Więcej kontrowersji narosło wokół samego pochodzenia tej nazwy, jej proweniencję próbuje się odczytywać nie tylko z semantyki, ale również z kontekstu historycznego, w którym

[1] „Sama etymologia nazwy Pomorze wskazuje wyraźnie, jakie jest położenie tej krainy. Albowiem *pome* w języku słowiańskim znaczy to samo, co po łacinie *iuxta* lub *circa*, *moriz* zaś to tyle co *mare*; stąd *Pomerania* względnie *Pomerizania* to [kraina] leżąca *przy/wedle*, względnie *obok/nad* morzem". Tłumaczenie za szczecińskim historykiem Janem Marią Piskorskim (Piskorski, 2002, s. 19).

The study was conducted at the author's own expense.
No competing interests have been declared.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2022.

pojawia się w źródłach pisanych. Ta problematyka od lat zajmuje historyków, językoznawców i archeologów badających okres wczesnego średniowiecza. W dyskursie naukowym pojawiły się dwie przeciwstawne hipotezy rozwiązania tego zagadnienia, już to przypisujące choronimowi rodzime pomorskie, już to obce polskie pochodzenie[2]. Zwolennicy pierwszej hipotezy zakładają obce pochodzenie nazwy i upatrują jej przybycia z południa wraz z próbami ekspansji pierwszych Piastów na Pomorze. Taką proweniencję zasugerował niemiecki badacz Gerhard Renn (Renn, 1937, ss. 10–11), a za nim poszli historycy mediewiści, m.in. Gerard Labuda (np. Labuda, 2006, ss. 38–39), Lech Leciejewicz (Leciejewicz, 1978, s. 14), Jan Maria Piskorski (Piskorski, 2002, ss. 23–29), a także kaszubski filolog Jerzy Treder (Treder, 1982, s. 7).

Hipoteza druga opiera się na założeniu o rodzimym pochodzeniu nazwy, nadanej swoim ziemiom i państwu przez samych Pomorzan, wczesnośredniowieczną ludność mówiącą językiem słowiańskim. Zwolennikami tej tezy byli polski mediewista Henryk Łowmiański (Łowmiański, 1967, ss. 170–175) oraz związany ze Słupskiem historyk Jerzy Spors (Spors, 1994, s. 28), przy czym w opinii drugiego badacza ów choronim miałby być wpierw nadany pasowi wybrzeża przez ludność pomorską z głębi lądu, a następnie uogólniony i przyjęty jako nazwa całego kraju od Bałtyku po Noteć. Hipoteza pierwsza zdaje się stawać obecnie *opinio communis* i bywa powielana w tekstach naukowych dotyczących Pomorza, w których autorzy nie zajmują się samym problemem pochodzenia nazwy. Wymienić można tu prace historyka Stanisława Rosika (Rosik, 2010, ss. 102–103) i pomorskiego archeologa Mariana Rębkowskiego (Rębkowski, 2020, ss. 91–92), aczkolwiek bardziej zachowawczy badacze, jak Adam Krawiec (Krawiec, 2018, s. 111) czy bytowski archeolog Kamil Kajkowski (Kajkowski, 2019, s. 15), nie wskazują rozstrzygająco na żadną z hipotez.

Uwagę badacza języka w tej dyskusji musi zwrócić niepełne wykorzystanie źródeł językowych, zwłaszcza dotyczących języka kaszubskiego, który w prostej linii wywodzi się z języka wczesnośredniowiecznych Pomorzan. Celem niniejszej pracy jest zarówno uzupełnienie tych braków, jak też zwrócenie uwagi na osobliwe złudzenie o poświadczonej dawności nazwy *Pomorze*, któremu – jak się zdaje – uległo kilka pokoleń badaczy. Nazwa ta bowiem, zarówno jako domniemany staropolski egzonim, jak i pomorski endonim, wywodzona z prasł. **pomorьje*, nie pojawia się w źródłach średniowiecznych ani razu.

W pierwszej części pracy zostaną omówione derywaty prefiksalno-sufiksalne, do których należy formacja **pomorьje*, w szerokiej perspektywie języków słowiańskich, ze szczególnym

[2] Dyskusję na ten temat obszernie referuje J. M. Piskorski, 2002, ss. 18–29.

uwzględnieniem materiału kaszubskiego. W drugiej części scharakteryzowane zostaną znaczenie tegoż materiału dla badań nad choronimami Pomorza i konsekwencje, jakie ma jego wykorzystanie względem dotychczasowych interpretacji. Wnioski lingwistyczne zostaną skonfrontowane również z pracami historycznymi i archeologicznymi dotyczącymi Pomorza średniowiecznego. W podsumowaniu autor spróbuje postawić hipotezę odnośnie do genezy oraz rozprzestrzeniania się choronimów Pomorza, która będzie spójna względem danych językowych, jak również danych pomocniczych dostarczonych przez inne nauki.

Derywaty prefiksalno-sufiksalne **pomorьje* i **primorьje* w języku kaszubskim na tle innych języków słowiańskich

Przyjmuje się, że derywaty prefiksalno-sufiksalne[3] składające się z przedrostka, rdzenia rzeczownika oraz przyrostka **-ьje*, np. *Podgórze* < **podъ* + *gor* + *ьje*, *Zarzecze* < **za* + *rěk* + *ьje*, powstały z wyrażeń przyimkowych (Karaś, 1955, s. 5). Są one bogato poświadczone w językach słowiańskich zarówno jako apelatywy, jak i nazwy miejscowe.

Formacjami tego typu są również **pomorьje* i **primorьje*, poświadczone w toponimii południowosłowiańskiej od XII w. dla regionu *Pomorie*/*Primorie* (Ćirković, 1995, s. 88) oraz w młodej, bo nadanej dopiero w XX w., nazwie miasta *Поморие*, dawniej *Anchialos*, w dzisiejszej Bułgarii.

Na obszarze wschodniosłowiańskim kontynuanty **pomorьje* w toponimii spotykamy przy ujściu Oniegi i nad Morzem Czarnym w XIII w. (Urbańczyk & Leciejewicz, 1970, s. 224). Późną metrykę ma zaś *Приморье*, nieformalna nazwa Kraju Nadmorskiego (ros. *Приморский край*), którego ziemie zostały przyłączone do Rosji dopiero w 1858 r.

W interesującej nas najbardziej toponimii zachodniosłowiańskiej spotykamy na kaszubskim obszarze językowym osadę notowaną jako *Primore* w źródle z 1279 r., a jako *Prsimore* w 1283 r. (Chlebowski & Walewski, 1888, s. 40) pod Gdańskiem. Natomiast kontynuanty derywatu **pomorьje* są na obszarze zachodniosłowiańskim w rzeczywistości poświadczone niezwykle późno, dla języka polskiego dopiero w XVI w. Odczytuje się tę nazwę co prawda już z jedenastowiecznych *Annales altahenses maiores* z tytulatury pomorskiego Siemomysła, występującego jako *dux Bomeraniorum* (Leciejewicz, 1970, s. 223), lecz w rzeczywistości ani ta – która zresztą dotyczy etnonimu Pomorzan, nie choronimu Pomorza – ani kolejne

[3] W terminologii polskiego onomasty Stanisława Rosponda (Rospond, 1957, ss. 44–45).

zlatynizowane formy: *Pomerana* (w źródle z 1133 r.), *Pomerania* (1139/47 r.), *Pommorania* w żywocie z Prüfening, *Pomerania* i *Pomerizania* u Herborda czy *Pomerania* u Saxo Gramatyka (Lorentz, 1964, s. 88), nie dają nam informacji o sufiksie w słowiańskiej formie źródłowej. Jest on zastąpiony przez sufiks łaciński, względnie urobiony od etnonimu **Po-mor-jan-*. Friedrich Lorentz, niemiecki lingwista i badacz języka kaszubskiego, pokusił się o próbę odczytania znanej z Herborda formy *Pomerizania* jako **pomorjičьje*, ale sam uznał tę rekonstrukcję za niepewną. Jedynymi zatem względnie pewnymi informacjami, które możemy wyczytać z łacińskich nazw Pomorza, są przedrostek **po-* oraz rdzeń **mor-* oznaczający 'morze'.

Interesujące, że derywaty **pomorьje* i **primorьje* nie są poświadczone dla języka polskiego aż do XVI/XVII w., a w każdym razie milczy o nich *Słownik staropolski*. Dopiero *Thesaurus polonolatinograecus*… Grzegorza Knapskiego, polskiego jezuity i filologa zwanego Knapiuszem, zawiera hasło *Pomorze* zarówno jako apelatyw, który autor objaśnia słowem '*przymorze*', jak i choronim (*proprium nomen prouinciæ*[4]), co znamienne, ograniczający się raczej do Pomorza Gdańskiego: *Regio mari Baltico adiacens cuius metropolis Gedanum*[5] (Knapiusz, 1621, s. 799). Również przymiotniki *przymorski* i *pomorski* są dla autora synonimiczne (Knapiusz, 1621, s. 917). *Słownik polszczyzny XVI wieku* odnotowuje ponadto derywat *pomorszczyzna* 'wiatr północno-zachodni, wiejący od morza' (Mayenowa, 1999, s. 176).

Wracając do kaszubskiego obszaru językowego, źródła słowińskie z początku XX w. poświadczają w użyciu zarówno *pʷomʷořė* 'wybrzeże, kraj nadmorski, *Küstenland*'[6] (i przymiotnik *pʷomʷořḱï* 'położony nad morzem, *am Meer gelegen*'), jak i *přəmʷořė* 'wybrzeże morskie, *Meeresküste*' (i *přəmʷořḱï* 'położony nad morzem, *am Meer gelegen*'). Co ważne, te formy są poświadczone wyłącznie jako apelatywy (Lorentz, 1912, ss. 830, 871). Zupełnie odwrotnie przedstawia się sytuacja na wschodniopomorskim obszarze kaszubskim badanym przez kaszubskiego etnografa i leksykografa Bernarda Sychtę. Tam autor monumentalnego słownika notuje *Pʷomʷoře* wyłącznie jako choronim 'Pomorze Gdańskie', a *pʷomʷorsḱï* 'w odniesieniu do Pomorza Gdańskiego: pomorski' (Sychta, 1970, s. 132), zaś kontynuant **primorьje* odnajdujemy tylko w wyżej wspomnianej trzynastowiecznej nazwie miejscowej, a więc znów tylko jako nazwę własną.

[4] „[N]azwa własna prowincji".

[5] „[R]egion przylegający do Morza Bałtyckiego, którego głównym miastem (metropolią) jest Gdańsk".

[6] Dla współczesnego języka kaszubskiego w niniejszej pracy używam dla wszystkich źródeł znormalizowanego zapisu wzorowanego na *Pomoranisches Wörterbuch* (1958–1983) F. Lorentza. Główne różnice dotyczą zapisu *ä* i *e* jako *e*, następnie *ë* i *ə* jako *ə*. Niezgłoskotwórcze *i̯ u̯* zapisuję jako *j w*, natomiast palatalne spółgłoski wargowe oznaczone akutem – dwuznakami *bj fj mj pj vj*.

Forma *Pʷomʷoře* jest zresztą problematyczna: zarówno jej późne poświadczenie w języku Kaszubów (XX w.), jak i nieoczekiwany wygłos *-e* wskazują na późne polskie zapożyczenie. Rodzime formacje z formantem **-ьje* mają w języku kaszubskim regularnie -ė, kontynuant dawnego długiego *-ē* powstałego w wyniku kontrakcji, por. cytowane wyżej formy słowińskie czy wschodniokaszubskie *pʷopʷolė* 'brzeg pola nad drogą' (Sychta, 1970, s. 122) < **popolьje*, *pʷodolė* 'kotlina, dolina, nizina' (Sychta, 1976, s. 230) < **podolьje*. Istnieją co prawda w języku kaszubskim również uważane za późne formacje typu *Podgóra*, *Zalas* z wygłosowym *-e* (szczegółowo o nich: Karaś, 1955), jednak także badacze pomorskich nazw miejscowych stwierdzili ich późne pojawienie się na interesującym nas obszarze, datując je przeważnie dopiero na drugą połowę XVIII w. (Rzetelska-Feleszko & Duma, 1985, s. 248).

Derywaty prefiksalno-sufiksalne z przedrostkiem **po-* typu *pomorьje*, *pogorьje*, *poréčьje* są na obszarze pomorsko-połabskim poświadczone zarówno w onomastyce średniowiecznej, por. meklemburskie *Porybe* zanotowane w 1307 r. (Jeżowa, 1962, s. 40), miasto *Preetz* w połabskiej Wagrii, notowane jako *Porez* w 1216 r., *Poretze* w 1222 r. (Białecki & Chludziński, 2020, s. 118), jak i w żywym języku kaszubskim XIX i XX w., por. słowińskie *pʷořéčė* 'kraj (ziemia) położony nad rzeką, *das am Flusse gelegene Land*', *pʷořéčnï* 'położony nad rzeką, *am Flusse gelegen*' (Lorentz, 1912, s. 832), *pʷogrančė* 'pogranicze, *Grenzland*', *pʷogrančnï* 'położony na granicy, *an der Grenze gelegen*', *Pʷoblocė* 'Poblotz' (notowane jako *Poblotz* w 1628 r., patrz: Iwicki, 1993, s. 86), *Pʷodolė* 'Gross-Podel' (Lorentz, 1912, s. 1509); zanotowane jako *Podil* w 1480 r., zaś jako *Podele* w 1486 r. (patrz: Iwicki, 1993, s. 87), *pʷoblotnï* 'położony na bagnach, *am Sumpf gelegen*', *pʷobřežė* 'kraj nad brzegiem, na wybrzeżu, *das Land am Ufer, das Küstenland*', *pʷobřėjžnï* 'położony nad brzegiem, na wybrzeżu, *am Ufer, an der Küste gelegen*', wschodniokaszubskie *pʷopʷolė* 'brzeg pola nad drogą' (Sychta, 1970, s. 122), *Pʷořəčė*[7] 'nazwa *pʷustk*[8] pod Tłuczewem' (Sychta, 1970, s. 142), *pʷodolė* 'kotlina, dolina, nizina' (Sychta, 1976, s. 230), a także w apelatywach nie odnoszących się do terenu, np. *pʷovjetřė* 'powietrze' (Sychta, 1970, s. 155).

Warto podkreślić, że w samej strukturze słowa **pomorьje* nie ma z językowego punktu widzenia niczego, co wskazywałoby na położenie desygnatu względem nadającego nazwę. Innymi słowy argumentacja *ad hoc*, jakoby nazwa Pomorza bałtyckiego musiała przyjść z zewnątrz, tzn. z południa, bo oznaczała krainę 'stąd (tj. Wielkopolski) aż *po morze*', jest z punktu widzenia lingwistyki bezzasadna; to samo dotyczy innych formacji tego typu, jak

[7] Prawdopodobnie mylnie z *ə* zamiast *ė*.

[8] Kasz. 'wybudowanie'.

poréčьje czy *podolьje*. Wbrew temu, co pisze J. M. Piskorski (Piskorski, 2002, s. 20), takie rozumienie tych formacji pokutuje u niektórych badaczy (por. np. Białecki & Chludziński, 2020, s. 118; Piskozub, 1965, s. 10).

Semantyka derywatów **pomorьje* i **primorьje* jest na Słowiańszczyźnie w wielu przypadkach tożsama lub bliskoznaczna, co zauważył już J. M. Piskorski odnośnie do regionu Pomorie/Primorie (Piskorski, 2002, s. 20), a co potwierdzają również materiały kaszubskie (słowińskie) i średniopolskie.

Ponadto warto zauważyć, że pole semantyczne słowiańskiego przyimka **po* nie musi być tożsame z polem wieloznacznego przedrostka **po-* (Vaillant, 1974, ss. 753–754). O ile niektóre formacje jak *pʷopʷolė* 'brzeg pola nad drogą' mogą podsuwać proste interpretacje jako 'to, co znajduje się *po polu*', o tyle *pʷodolė* 'kotlina, dolina, nizina' zdecydowanie należy interpretować jako sam obszar nizinny, a nie teren *od punktu A aż do doliny*. Przedrostek **po-* przybiera zaś zupełnie abstrakcyjne znaczenie w takich słowach, jak *pʷovjetrě* 'powietrze'.

Ostatecznie należy liczyć się z tym, że intuicje językowe dzisiejszych polsko- czy niemieckojęzycznych badaczy nie muszą się pokrywać z intuicjami wczesnośredniowiecznych Pomorzan, których język znamy tylko szczątkowo. Podsumowując, we wszystkich trzech grupach języków słowiańskich odnajdujemy poświadczenia tych samych formacji, które można sprowadzić do form prasłowiańskich **pomorьje* i **primorьje*. Biorąc pod uwagę stosunkowo wczesne ich poświadczenia (XII w. na obszarze południowosłowiańskim, XIII w. na wschodniosłowiańskim), można zakładać ich prasłowiańską metrykę, aczkolwiek jest to hipoteza niesprawdzalna, również z uwagi na produktywność tego typu derywatów aż po czasy najnowsze. Nie są one jednakże w żaden sposób charakterystyczne wyłącznie dla języka polskiego.

W rzeczywistości w polszczyźnie choronim *Pomorze* oraz apelatywy *pomorze* i *przymorze* są poświadczone dopiero od XVI/XVII w., chociaż niewykluczone, że funkcjonowały w języku w dobie wcześniejszej. Uwagę zwraca jednak fakt, że notowany u Knapiusza choronim *Pomorze* dotyczy Pomorza Gdańskiego, a nie Pomorza *in toto*. W tym znaczeniu *Pʷomʷoře* jest notowane również w języku Kaszubów z Pomorza Gdańskiego, a forma poświadczenia wskazuje na jego stosunkowo późne zapożyczenie z polszczyzny. Zgodna z kaszubskim rozwojem językowym forma *pʷomʷořė* nie jest poświadczona w kaszubszczyźnie z Pomorza Gdańskiego, za to u zachodniopomorskich Słowińców funkcjonuje wyłącznie jako apelatyw. Biorąc pod uwagę te fakty językowe, trudno przyjąć możliwość wczesnego zapożyczenia nazwy własnej *Pomorze* z języka polskiego do języka kaszubskiego i zakładać jej semantyczne przekształcenie z choronimu w apelatyw.

Jeśli zatem Kaszubi tradycyjnie nie określali swojego kraju jako **Pomorьje*, należy się zastanowić, jak mogli go nazywać w przeszłości.

Materiał kaszubski i jego znaczenie dla badań toponomastycznych

Źródła języka kaszubskiego mają dla badań nad historycznym nazewnictwem na Pomorzu niepoślednie znaczenie przynajmniej z kilku powodów. Przede wszystkim jest to język wywodzący się w prostej linii od języka wczesnośredniowiecznych Pomorzan z obszaru północnego Pomorza Wschodniego i wschodniej części Pomorza Zachodniego. Dowodzi tego nieomylnie zbieżność cech językowych ustalonych dla toponimów wczesnośredniowiecznych i późniejszych (por. tabelę zmian rozwoju w: Rzetelska-Feleszko, 1973), jak też dla zabytków piśmiennictwa polsko-kaszubskiego począwszy od XVI w. (Zieniukowa, 1984).

Oznacza to, że język ten rozwijał się na tym terenie nieprzerwanie od doby kształtowania się państwowości pomorskiej poprzez okres istnienia księstw pomorskich i tworów politycznych, które je zastąpiły. Tym samym język kaszubski, przynajmniej w okresie wczesnego średniowiecza, był narzędziem, którym posługiwali się ludzie funkcjonujący w tej rzeczywistości i ją współtworzący, a więc narzędziem, który musiał wykształcić leksykę niezbędną do nazywania zjawisk społecznych oraz politycznych, w tym – będących przedmiotem naszego zainteresowania w tej dyskusji – choronimów i etnonimów.

Zwłaszcza interesujący w tym kontekście wydaje się materiał słowiński, tzn. dotyczący mowy kaszubskojęzycznych mieszkańców północnej części ziemi słupskiej[9], a więc terenów objętych procesami państwowotwórczymi na jedenastowiecznym Pomorzu (zob. mapa w: Rębkowski, 2020, s. 95), jak i w pobliżu jednego z prawdopodobnych centrów politycznych (Rębkowski, 2020, ss. 84–87). Nie bez znaczenia jest również fakt, że słowińszczyzna ostatecznie nie wykształciła swojego języka literackiego, dzięki czemu słownictwo, którym dysponowała, było wolne od świadomej ingerencji twórców normy literackiej w tkankę języka, co pozwoliło badaczom opisać ją w stanie do pewnego stopnia pierwotnym. W kontekście toponimii pozwala to zakładać, że zapisane nazwy własne pochodzenia słowiańskiego są wytworem miejscowego języka.

[9] Szczegółowo o osadnictwie wczesnośredniowiecznym na tym terenie piszą Władysław Łosiński, 1982, ss. 73–80, oraz Zygmunt Szultka, 2014, ss. 9–20.

Mimo braku śladów użycia formy *pʷomʷořė* jako choronimu w słowińszczyźnie, sam temat **po-mor-* jest tu bogato poświadczony w choronimach i etnonimach, co może świadczyć o mocnym zakorzenieniu i dawności tych form.

Przede wszystkim należy tu przytoczyć formy przymiotnika rodzaju żeńskiego z sufiksem **-ьska/-ьskaja* będących, będące nazwą własną: *Pʷomʷořkω* < **Pomorьskaja*, *Pʷomʷořka* < **Pomorьska* 'Pommern' (Lorentz, 1912, s. 1510). F. Lorentz nie precyzuje, czy należy rozumieć je jako Pomorze w graniach administracyjnych ówczesnej Provinz Pommern, czy w ujęciu historycznym, tym niemniej jest to niewątpliwy choronim o metryce prawdopodobnie starszej niż pruska prowincja pomorska i, jak należy się spodziewać, dostosowany semantycznie do realiów politycznych zastanych przez badacza na początku XX w.

Formacje tego typu charakteryzują się mieszaną deklinacją z pozostałościami archaicznej odmiany rzeczownikowej przymiotnika w miejscowniku, np. M *Pʷomʷořkω* || Msc. *Pʷomʷorsce* 'Pomorze (Zachodnie), *Pommern*', odróżniającą je od zwykłego przymiotnika, por. M *pʷomʷořkω* || Msc. *pʷomʷořḱi̯* '(zachodnio)pomorski, *pommersch*'. Są to formacje typowe dla języka kaszubskiego, w ten sam sposób tworzone są inne choronimy, np. *Prəskω* 'Prusy', *Rùskω* 'Rosja', *Təreckω* 'Turcja' (Lorentz, 1912, ss. 1518, 1527). Warto odnotować, że o ile słowińszczyzna uogólniła dla tych form refleks końcówki długiej *-ω*, o tyle zachowała oboczność *-ω/-a* jedynie dla *Pʷomʷořkω* || *Pʷomʷořka*, a wyłącznie końcówkę *-a* dla *Pʷolska* 'Polska' (Lorentz, 1912, s. 1510). W pierwszym przypadku może to świadczyć o archaiczności formy z wychodzącą z użycia krótką końcówką przymiotnika, w drugim bądź o archaiczności formy, bądź o jej zapożyczeniu z polszczyzny.

Choronim *Pʷomʷorskω* || *Pʷomʷořkω* 'Pomorze (Zachodnie)' żywy jest również w kaszubszczyźnie z Pomorza Wschodniego. Jak zauważył B. Sychta, „*Pʷomʷorskω* należy do tej samej formacji słowotwórczej co *Pʷolskω*", tym niemniej polszczyźnie podobna forma oznaczająca Pomorze jest obca, co leksykograf zauważył również w kontekście badanych przez niego sąsiadujących dialektów polskich, kociewskiego i borowiackiego: „ponadto żywy po dziś dzień na Kaszubach, a nie znany gdzie indziej wyraz *Pʷomʷorskω* wskazuje na kaszubskie pochodzenie przysłowia"[10] (Sychta, 1970, ss. 132–133). W tym kontekście warto wrócić do jednego z pierwszych poświadczeń zlatynizowanej nazwy *Pomerana* (1133 r.), którą F. Lorentz przytacza niestety bez podania źródła (Lorentz, 1964, s. 88). Nie do rozstrzygnięcia jest, czy mogłaby to być łacińska żeńska forma przymiotnika *pomeranus*, a więc kalka

[10] Chodzi o przysłowie *bjada Pʷolsce přə Pʷomʷorsce* 'biada Polsce przy Pomorzu'.

słowiańskiego **pomorьska(ja)*, czy też skrót od *terra Pomerana*.Drugi interesujący choronim, tym razem znany wyłącznie słowińszczyźnie, stanowi *Pʷomʷoŕńica* 'Pomorze (Zachodnie), *Pommern*[11]' < **Po-mor-ьn-ica* (Lorentz, 1912, s. 1510). Jest to formacja tego samego typu, co pomorskie nazwy rzeczne *Poblobnitz* z 1323 r., *Polesznice* || *Polesnicze* || *Polesnitze* z 1345 r. (Rzetelska-Feleszko & Duma, 1977, s. 90) czy *Bogornitz* z 1838 r. < **Pogorьnica*, 'łąka w zakolu rzeki Wieprza' (Rzetelska-Feleszko & Duma, 2013, s. 29).

Dla nazw rzecznych badacze odnotowują produktywność rozszerzonego formantu **-ьn-ica* na Pomorzu już w XII w., niemal równocześnie z pojawieniem się pierwszych tekstów źródłowych (Rzetelska-Feleszko & Duma, 1977, ss. 192–193), co może świadczyć o archaiczności formy *Pʷomʷoŕńica*[12]. Nieprefigowane formacje na **-ьn-ica* są również poświadczone od XII w. na Połabiu, np. *Rokitniz* (1178 r.) < **orkyt-ьn-ica*, *Leznice* (1285 r.) < **lěs-ьn-ica*, *Wipernitz* (1575 r.) < **vepr-ьn-ica*. Polska slawistka Maria Jeżowa uważa tego typu formacje za nieprawdopodobne w charakterze wyrazów pospolitych i podkreśla produktywność sufiksów **-ica*, **-ьn-ica* w toponomastyce (Jeżowa, 1962, ss. 36–38).

Jeśli założyć, że formacja **Po-mor-ьn-ica* lub **Po-mor-ica* była znana również Pomorzanom nadodrzańskim, byłaby prawdopodobniejszą interpretacją zapisanej u Herborda nazwy *Pomerizania* niż proponowane wyżej przez F. Lorentza **pomorjičьje*. Istnienie formacji *Po-mor-ica oraz **mor-ica* wydaje się atrakcyjne również ze względu na zapisane u Herborda moriz 'morze' i dobrze koresponduje z nazwą jeziora na Połabiu: *Muriz stagnum*, *aqua Muriz*, *praedium Moriz*, *terra Moriz* < **morica*, jak również z ustaleniami polskiego językoznawcy Stanisława Urbańczyka odnośnie do tej nazwy (Urbańczyk & Labuda, 1967, ss. 301–302), por. również jezioro *Mʷoŕńica* koło Przetoczyna na Pomorzu Wschodnim (Sychta, 1969, s. 115).

Temat *Po-mor-* znacznie wcześniej niż jako choronim został poświadczony dla etnonimu Pomorzan. Spotykamy go w 1046 r. w przywołanych już *Annales altahenses maiores* w tytulaturze księcia pomorskiego Siemomysła, *dux Bomeraniorum*, potem u Adama z Bremy w drugiej połowie XI w. jako *Pomerani*, następnie jako *Pomorani* u Galla Anonima i *Pomerani* w żywotach Ottona z Bambergu w XII w. Wszystkie przywołane przykłady to są nazwy zlatynizowane. Dopiero dwunastowieczna staroruska *Powieść doroczna* przekazuje nazwę *Pomorjane* < **pomorjane* we w pełni słowiańskiej formie (Leciejewicz, 1970, s. 223), choć i ona musi być traktowana jako egzonim.

[11] Należy mieć ciągle na uwadze, że nie sprecyzowano, czy to pojęcie w języku dwudziestowiecznych Słowińców oznaczało ziemie pomorskie w granicach ówczesnej pruskiej *Provinz Pommern* czy Pomorze w szerszym rozumieniu.

[12] Więcej o nazwach miejscowych z sufiksem **-ica* oraz **-ьn-ica* zob. Rzetelska-Feleszko & Duma, 1991, ss. 137–145 oraz Rzetelska-Feleszko & Duma, 1996, ss. 241–246.

Na kaszubskim obszarze językowym etnonim sg. *Pʷomʷořǫn*, pl. *Pʷomʷořańe* jest poświadczony późno i znów w znaczeniu zawężonym do ‘mieszkańców Pomorza Gdańskiego’, niejako w opozycji do urobionych od dolnosaksońskiej lub niemieckiej nazwy *Pamern*/*Pommern* form *Pʷomʷorėnk*/*Pʷomarėnk* ‘mieszkaniec Pomorza Zachodniego lub zniemczony mieszkaniec Pomorza Zachodniego wyznania ewangelickiego’, *Pʷomʷořėnk* ‘Kaszuba z Pomorza Zachodniego’, *Pʷomrə* ‘Pomorze Zachodnie’, *Pʷomrωcə* ‘mieszkańcy *Pʷomrǫv*’ (Sychta, 1970, ss. 133–134). Rzuca się tu znowu w oczy użycie innych terminów na mieszkańców Pomorza Wschodniego i Zachodniego, tak jak w przypadku terminów *Pʷomʷoře* i *Pʷomʷorskω*, przy czym w przypadku Pomorza Zachodniego choronim zachował starą słowiańską nazwę, natomiast różne warianty etnonimów mają wtórny, germański źródłosłów. Wschodniokaszubska forma *Pʷomʷořańe* nie budzi zastrzeżeń formalnych, ale nie da się wykluczyć, że i ona (tak, jak *Pʷomʷoře*) jest stosunkowo świeżym zapożyczeniem z polskiego, nawet jeśli mogłoby to być *de facto* zapożyczenie wtórne (tzw. *Rückentlehnung*). Nie dziwiłoby, gdyby dawny etnonim **pomorjane*, porzucony na rzecz rozpowszechnionego z czasem etnonimu Kaszubi, zanikł w żywym języku, a choronim *Pʷomʷorskω* przetrwał.

Etnonim **pomorjane* nie przetrwał również u Słowińców, tym niemniej w ich mowie poświadczone są formy *Pʷomǫrk*, *Pʷomʷǫřčωk* ‘Pomorzanin, *Pommer*’ (Lorentz, 1912, s. 1514), nieznane skądinąd i wedle wszelkiego prawdopodobieństwa miejscowe. *Pʷomǫrk* < **Pomorъkъ* ma swoje bliskie odpowiedniki w trzynastowiecznych nazwach osobowych stolnika (*Truchsess*) ze Słupska: *Pomorce* (1274 r.), *Pomorz* (1274 r.), *Pomorza* (1275 r.), *Pomorcius* (1277 r.), *Pomortius* (1286 r.), *Pomorsius* (1287 r.), *Pomors* (1288 r.), *Pomorco* (1294 r.), *Pomorka* (1285 r.), które F. Lorentz wywodzi od **Pomor-ьcь* lub **Pomor-ъka* (Lorentz, 1964, s. 88), aczkolwiek dla dwu ostatnich poświadczeń formanty *-ъkъ* lub *-ъko* również wydają się możliwe. Są to niewątpliwie nazwy wyrosłe na gruncie języka kaszubskiego. J. M. Piskorski, polemicznie ustosunkowany do hipotezy H. Łowmiańskiego o rodzimym pochodzeniu etnonimu Pomorzanie, podkreśla, że mieszkający w okolicach Raciborza (Ratzeburga) po rzekę Łabę Połabianie byliby jedynym znanym etnonimem utworzonym za pomocą przedrostka *po-. Ten fakt oraz stosunkowo późne pojawienie się tej nazwy w źródłach (XI w.) badacz uważa za przesłankę o jej późnej metryce i prawdopodobnym nadaniu jej przez sąsiadów Połabian, Wagrów bądź Obodrzyców. Przytacza również uwagę A. Brücknera, że przedrostek **po-* w językach słowiańskich występuje „bodaj wyłącznie w nazwach o znaczeniu geograficznym: Pocisie, Powiśle, Polesie […] itd.” (Brückner, 1957, s. 423). Podobnie miałoby być zatem z Pomorzem,

miałoby być nazwą li tylko geograficzną, nadaną przez sąsiadów, tj. tzw. Polan, zyskującą znaczenie choronimu dopiero w czasach późniejszych (Piskorski, 2002, ss. 23–24).

Jak wykazano powyżej, samo założenie, że nazwa Pomorze, formacja przedrostkowo-przyrostkowa dająca się zrekonstruować jako **pomorьje*, funkcjonowała na Pomorzu czy to jako nazwa geograficzna, czy choronim, jest bezpodstawne. Dane językowe z Pomorza słupskiego świadczą, że (przynajmniej w tej części Pomorza Zachodniego) tak nie było.

Etnonim Połabianie – mimo że jako jedyny, oprócz Pomorzan, zawiera przedrostek **po-* – jest niezwykle istotny, ponieważ jego występowanie w połabsko-pomorskim kontekście językowym i brak takich nazw na polskim obszarze językowym działa raczej na korzyść hipotezy H. Łowmiańskiego. Zakładając nawet powstanie etnonimu u *najbliższych sąsiadów*, Wagrów czy Obodrzyców, nie wychodzimy poza połabski obszar językowy, a szukanie jego pochodzenia dalej byłoby bezzasadne. Jerzy Nalepa, polski historyk i językoznaca, zwraca też uwagę na analogiczne nazwy plemion i terytoriów plemiennych zachodnich Bałtów (Prusów i Jaćwięgów) z pokrewnym przedrostkiem *pa-*: *Po-llexiani*, *Po-lexia*, *Po-lesitae* (XII/XIII w.), *Pomezania* < **Pa-median* i *Pogezania* < **Pa-gudian* (Nalepa, 1970, s. 212). Mimo znacznie odleglejszego pokrewieństwa języków bałtyjskich na uwagę zasługuje bliskość geograficzna tych nazw oraz niewątpliwa ich endonimiczność. H. Łowmiański przywołuje przykłady Wiślan i Bużan, którzy, biorąc swe imiona od nazw geograficznych, nadali im znaczenie etnonimów. J. M. Piskorski replikuje, że „mimo iż mieszkali nad Wisłą i Bugiem (‘przy Wiśle i Bugu’), nie nazywali się Przybużanami/Pobużanami czy Przywiślanami/Powiślanami. Także plemię zamieszkujące nad Jeziorem Morzyckim (*Müritz See* w Meklemburgii) zwało się Morzycanami, a nie Pomorzycanami czy Przymorzycanami. Dalsze przykłady można mnożyć – Tolęża: Tolężanie, Wkra: Wkrzanie, Dosza: Doszanie, Sprewa: Sprewianie, Warnawa: Warnowie, Bóbr: Bobrzanie itd.” (Piskorski, 2002, s. 24).

Zaskakujące, że w swoim wyliczeniu J. M. Piskorski nie wymienił Czrezpienian, etnonimu z obszaru połabskiego utworzonego od przyrostka **čersъ-* ‘przez’ (Trubachev, 1977, s. 76), por. kasz. *ces* ‘przez’ (Lorentz, 1958, s. 86) oraz nazwy geograficznej/hydronimu rzeki Piany (*Peene*). Jest to kolejny przykład etnonimu utworzonego za pomocą przyrostka i, mimo że jest bodaj jedynym znanym zawierającym przyrostek **čersъ-*, niewątpliwie *istnieje*, a jego etymologia nie budzi wątpliwości (Lehr-Spławiński & Nalepa, 1961, s. 306). M. Jeżowa podaje ponadto z obszaru połabskiego formację **za-gor-jane*[13] > zanotowaną jako *Zageran* w 1194 r. i *Sakkeran* w 1230 r.

[13] W oryginale mylnie **zagorjaně*.

(Jeżowa, 1962, s. 30) .Mimo to, jak wnioskuje J. M. Piskorski, „zgodnie […] z duchem języków słowiańskich, gdyby Pomorzanie mieli się nazwać sami, określiliby się najprawdopodobniej – analogicznie do Wiślan, Morzycan, Wkrzan itp. – jako Morzanie […]".

Jak zobaczyliśmy wyżej, duch języków słowiańskich nie jest taki oczywisty i jednoznaczny, a Morzanie to etnonim, który rzeczywiście na Pomorzu istnieje. *Mʷořańe* bowiem to, przyjmując terminologię odnoszącą się do współczesności, grupa etnograficzna obejmująca kaszubską ludność nadmorską, tradycyjnie zajmującą się rybactwem. Kraina przez nich zamieszkiwana nosi nazwę *Mʷorskω*, utworzoną tak, jak inne choronimy oznaczające kraje i krainy w języku kaszubskim. Jak notuje B. Sychta, „rybacy, zwłaszcza na Helu to społeczność zwarta, zamknięta. Choć wiążą ich silne więzy z resztą kraju, nie przeszkadza im to uważać się za wyłącznych ludzi morza i określać mieszkańców żyjących nie tuż nad samym brzegiem pogardliwą nazwą *Krajevjańe*, *Krajėvcovje* itp. […] Za to ci ostatni nazwali ich *Mʷořanamï*, wzgl. *Rəbωkamï*" (Sychta, 1969, s. 114).

Trudno będzie dociec, jak dawna jest nazwa *Mʷořańe* i czy rzeczywiście to ich najbliżsi rodacy z kaszubskiego interioru nazwali ich w ten sposób, czy też oni sami nadali sobie to miano, jednakże warto pokusić się w tym miejscu o kilka wniosków.

Po pierwsze wybitnie lokalny charakter funkcjonowania tej nazwy sprawia, że doszukiwanie się jej zewnętrznego wobec kaszubskiego obszaru językowego pochodzenia jest zupełnie bezzasadne. Powstała ona niewątpliwie na gruncie miejscowym. Zgodnie z duchem języka kaszubskiego etnonim ma odpowiadający mu choronim *Mʷorskω*, utworzony jak przymiotnik rodzaju żeńskiego o archaicznej odmianie przymiotnikowo-rzeczownikowej. Jego występowanie w dialekcie kociewskim raczej należy rozpatrywać jako zapożyczenie z języka kaszubskiego.

Po drugie funkcjonowanie tego endoetnonimu pokazuje, że chociaż z perspektywy obcych wszyscy Kaszubi mieszkają „nad morzem", w optyce miejscowej wcale tak nie jest, dla Kaszubów z głębi lądu nad morzem mieszkają *Rəbωcə*, czyli *Mʷořańe*, a różnica tożsamościowa między *Mʷořanamï* a *Krajevjanamï* może być wyraźna. Dokładnie pokazuje to przykład użycia podany w słowniku kociewskim B. Sychty: „*Kašubi mńeškajȯ v Morsce*" = Kaszubi mieszkają w *Morsce* (Sychta, 1980, s. 133). Tym czasem dla samych Kaszubów mieszkających nawet kilka–kilkanaście kilometrów od wybrzeża ta kwestia może przedstawiać się zupełnie inaczej.

Wiele wskazuje na to, że analogiczny proces mógł dotyczyć wczesnośredniowiecznego Pomorza *in toto*.

Podsumowanie

Domniemany toponim **pomorьje*, mający funkcjonować we wczesnym średniowieczu i, zdaniem części badaczy, jako nazwa geograficzna być podstawą słowotwórczą dla formy **pomorjane*, w rzeczywistości nie ma poświadczeń użycia na obszarze zachodniosłowiańskim aż do XVI/XVII w. Najstarsze poświadczone nazwy w swoich zlatynizowanych formach pozwalają jedynie na ustalenie ich słowiańskiego źródłosłowu i obecności elementów **po-* oraz **mor-* 'morze'.

Poświadczony u Słowińców na Pomorzu Zachodnim kontynuant formy **pomorьje* wyłącznie jako rzeczownik pospolity świadczy o rodzimym pochodzeniu tej formy. Niezwykle mało prawdopodobny wydaje się scenariusz, w którym zapożyczony z polszczyzny choronim *Pomorze* miałby się stać apelatywem, jednocześnie tracąc swoje choronimiczne znaczenie. O ile stan języka Słowińców nie może służyć za dowód dla całego obszaru Pomorza, o tyle brak choronimu **pomorьje* u Słowińców jest znaczący.

Pomorzanie posiadali własne choronimy dla swojego kraju, a przynajmniej jego zachodniej części: **pomorьska(ja)*, poświadczony zarówno u Słowińców na Pomorzu Zachodnim (*Pʷomʷořkω* || *Pʷomʷořka*), jak i u Kaszubów z Pomorza Wschodniego (*Pʷomʷorskω* || *Pʷomʷořkω*), jak też znany tylko Słowińcom *Pʷomʷořńica* < **pomorьnica*. Obie formy są nieznane innym językom słowiańskim, natomiast świadczą o ich głębokim zakorzenieniu w języku kaszubskim. Formacje z przedrostkiem **po-* i formantem **-ьn-ica* są poświadczone w pomorskiej toponimii już w najstarszych źródłach pisanych sięgających XII w.

Podobnie nieznany gdzie indziej etnonim *Pʷomȯrk* < **Pomor-ъkъ* 'Pomorzanin' ma swoje bliskie odpowiedniki w trzynastowiecznych nazwach osobowych sprowadzanych do form **pomor-ьcь* lub **pomor-ъka*.

Z perspektywy języka kaszubskiego, jedynej pozostałości po języku wczesnośredniowiecznych Pomorzan, brakuje przekonującego dowodu o wczesnych wpływach polszczyzny na pojawienie się nazw własnych z tematem **pomor-*. Stan mowy Słowińców raczej wyklucza taki scenariusz, a język Kaszubów wschodniopomorskich wskazuje na późny i wtórny wpływ polszczyzny w tym zakresie.

Biorąc pod uwagę ustalenia archeologiczne potwierdzające znajdowanie się terenów, na których rozwinęła się słowińszczyzna, w zasięgu władzy książąt pomorskich w XI w., można wnioskować o wczesnośredniowiecznej metryce i endonimiczności wymienionych nazw.

Dane językowe wspierają tezę H. Łowmiańskiego i J. Sporsa o rodzimym, pomorskim pochodzeniu form słowiańskich, będących źródłosłowami zlatynizowanych form *Pomerania* i *Pomerani*.

Jedenastowieczne początki kształtowania się państwowości pomorskiej i rozwoju najważniejszych centrów politycznych jak Kołobrzeg, Białogard i Słupsk w pasie nadmorskim pozwalają zakładać, że nazwy słowiańskie skrywające się pod zlatynizowanymi formami *Pomerania* i *Pomerani* pierwotnie ograniczały się do terenu nadmorskiego oraz ludności go zamieszkującej. Mogły być one wytworem tejże ludności lub jej najbliższych sąsiadów z pomorskiego interioru. Rozszerzenie tych nazw na tereny przyległe można wiązać z ekspansją państwa pomorskiego i dominującego znaczenia nazw funkcjonujących w jego kolebce.

Późniejsze zapożyczenie tej nazwy przez polańskich sąsiadów i uogólnienie na całość ziem między Bałtykiem a Notecią miałoby w mikroskali swoją analogię w rozszerzeniu zapożyczonego do dialektu kociewskiego choronimu *Morska* na ogół Kaszub(ów). Jak zauważył A. Krawiec odnośnie do *Kroniki polskiej* Galla Anonima, „Pomerania in the spatial concept in Gallus' chronicle was one territorial unit, clearly separated from Poland, reffered to as *terra*, *patria*, or even *regnum*"[14] (Krawiec, 2018, s. 117).

Bibliografia

Białecki, T., & Chludziński, A. (2020). *Słowiańskie nazwy geograficzne w Niemczech: Cz. 1b. Pomorze Przednie (bez Rugii), Meklemburgia i Holsztyn*. STK; Wydawnictwo Jasne.

Brückner, A. (1957). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wydawnictwo Wiedza Powszechna.

Chlebowski, B., & Walewski, W. (Red.). (1888). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (T. 9). Druk „WIEKU".

Ćirković, S. (1995). Pomorie. W N. Angermann (Red.), *Lexikon des Mittelalters* (T. 7). Lexma Verlag.

Iwicki, W. (1993). *Toponimia byłego powiatu słupskiego*. Wydawnictwo Gdańskie.

Jeżowa, M. (1962). *Dawne słowiańskie dialekty Meklemburgii w świetle nazw miejscowych i osobowych: Cz. 2. Słowotwórstwo*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Kajkowski, K. (2019). *Obrzędowość religijna Pomorzan we wczesnym średniowieczu: Studium archeologiczne*. Wydawnictwo Chronicon.

[14] „Pomorze w rozumieniu przestrzennym w kronice Galla było jedną jednostką terytorialną, jasno oddzieloną od Polski i określaną jako terra, patria czy nawet regnum". Przekład autora artykułu.

Karaś, M. (1955). *Nazwy miejscowe typu* Podgóra, Zalas *w języku polskim i w innych językach słowiańskich*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Knapiusz, G. (1621). *Thesaurus Polonolatinograecus, seu promptuarium linguae Latinae et Graecae […]*. Fr. Cesarius.

Krawiec, A. (2018). Pomerania and the Baltic Sea in the imaginative geography of the Polish Middle Ages from the end of the 10th century to the beginning of the 13th century. *Studia Maritima*, *31*, 109–133. https://doi.org/10.18276/sm.2018.31-06

Labuda, G. (2006). *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*. Instytut Kaszubski.

Leciejewicz, L. (1970). Pomorzanie. W G. Labuda & Z. Stieber (Red.), *Słownik starożytności słowiańskich: Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII* (T. 4, ss. 223–224). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Leciejewicz, L. (1978). Wczesnośredniowieczne terytoria osadniczo-plemienne w dorzeczu Odry i Wisły. W J. Janczak & T. Ładogórski (Red.), *Badania z dziejów osadnictwa i toponimii* (ss. 7–20). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Lehr-Spławiński, T., & Nalepa, J. (1961). Czrezpienianie. W W. Kowalenko, G. Labuda, & T. Lehr-Spławiński (Red.), *Słownik starożytności słowiańskich: Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych* (T. 1, s. 306). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Lorentz, F. (1912). *Slovinzisches Wörterbuch* (T. 2). Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Lorentz, F. (1958). *Pomoranisches Wörterbuch* (T. 1). Akademie-Verlag Berlin.

Lorentz, F. (1964). *Slawische Namen Hinterpommerns (Pomorze Zachodnie).* Akademie-Verlag Berlin. https://doi.org/10.1515/9783112554906

Łosiński, W. (1982). *Osadnictwo plemienne Pomorza (VI–X wiek)*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Łowmiański, H. (1967). *Początki Polski: Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n. e.* (T. 3). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Mayenowa, M. R. (1999). *Słownik polszczyzny XVI wieku* (T. 27). Instytut Badań Literackich.

Nalepa, J. (1970). Połekszanie. W G. Labuda & Z. Stieber (Red.), *Słownik starożytności słowiańskich: Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII* (T. 4, ss. 212–213). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Piskorski, J. M. (2002). *Pomorze plemienne: Historia – Archeologia*. Wydawnictwo Sorus.

Piskozub, A. (1965). Zmiany polityczno-administracyjne Pomorza Wschodniego (w X–XX wieku). W K. Buczowska (Oprac.), *Szkice polityczno-gospodarcze* (ss. 7–33). Gdańskie Towarzystwo Naukowe.

Renn, G. (1937). *Die Bedeutung des Namens* „Pommern" *und die Bezeichnungen für das heutige Pommern in der Geschichte*. Universitätsverlag Ratsbuchhandlung L. Bamberg.

Rębkowski, M. (2020). *Jak powstało Pomorze? Studium tworzenia państwowości we wczesnym średniowieczu*. Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Rosik, S. (2010). *Conversio gentis Pomeranorum: Studium świadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*. Wydawnictwo Chronicon.

Rospond, S. (1957). *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Rzetelska-Feleszko, E. (1973). *Dawne słowiańskie dialekty województwa koszalińskiego: Najstarsze zmiany fonetyczne*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Rzetelska-Feleszko, E., & Duma, J. (1977). *Nazwy rzeczne Pomorza między dolną Wisłą a dolną Odrą*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rzetelska-Feleszko, E., & Duma, J. (1985). *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Środkowego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rzetelska Feleszko, E., & Duma, J. (1991). *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Rzetelska-Feleszko, E., & Duma, J. (1996). *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Rzetelska-Feleszko, E., & Duma, J. (2013). *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie* (T. 2). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Spors, J. (1994). O domniemanej jedności plemiennej i państwowej Pomorza we wczesnym średniowieczu. W S. Kuczyński (Red.), *Społeczeństwo Polski średniowiecznej: Zbiór studiów* (T. 6, ss. 23–37). DiG.

Sychta, B. (1969). *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (T. 3). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Sychta, B. (1970). *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (T. 4). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Sychta, B. (1976). *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (T. 7). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Sychta, B. (1980). *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej* (T. 2). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Szultka, Z. (2014). *Świątynia na Rowokole i jej funkcje*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku.

Treder, J. (1982). *Pochodzenie Pomorzan oraz choronimów i etnonimów z obszaru Pomorza Gdańskiego*. Wojewódzki Ośrodek Kultury: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.

Trubachev, O. N. (Red.). (1977). *Ėtimologicheskiĭ slovar' slavianskikh iazykov: Praslavianskiĭ leksicheskiĭ fond* (T. 4). Izdatel'stvo „Nauka".

Urbańczyk, S., & Labuda, G. (1967). Morzycy. W W. Kowalenko (Red.), *Słownik starożytności słowiańskich* (T. 3). Ossolineum.

Urbańczyk, S., & Leciejewicz, L. (1970). Pomorze. W G. Labuda & Z. Stieber (Red.), *Słownik starożytności słowiańskich: Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII* (T. 4, ss. 224–226). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Vaillant, A. (1974). *Grammaire comparée des langues slaves: T. 4. La formation des noms*. Editions Klincksieck.

Wachowiak, B. (2006). *Źródła do kaszubsko-polskich aspektów dziejów Pomorza Zachodniego do roku 1945* (T. 1). Wydawnictwo Poznańskie.

Zieniukowa, J. (1984). Polszczyzna tekstów religijnych z obszaru dialektu słowińskiego spisanych między XVI a XVIII wiekiem. W H. Wiśniewska & Cz. Kosyl (Red.), *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku* (ss. 113–121). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

The Origins of Pomerania's Choronyms in the Light of Linguistic Material

This article presents an analysis of linguistic data concerning the origins of Pomerania's choronyms and revisits two conflicting hypotheses. One of them assumes endonymy, the other a borrowing from (Old) Polish-speaking neighbours from the south. The aim of the presented analysis is to include in the debate, so far dominated by historians and archaeologists, linguistic data from Kashubian, Polish and Polabian, as well as to propose a possible solution to this question.

Keywords:

medieval Pomerania; Pomeranian onomastics; Polabian onomastics; Kashubian onomastics; history of Pomerania; Slovincians; Kashubian language; Polabian language

Pochodzenie choronimów Pomorza w świetle materiałów językowych

Artykuł prezentuje analizę danych językowych dotyczących pochodzenia choronimów Pomorza i ma na celu przedstawienie nowego spojrzenia na dwie sprzeczne hipotezy. Jedna z nich zakłada endonimiczność, druga zapożyczenie od (staro)polskojęzycznych sąsiadów z południa. Celem prezentowanej analizy jest włączenie do debaty, obecnie

zdominowanej przez historyków i archeologów, danych językowych z kaszubszczyzny, polszczyzny i połabszczyzny, jak również zaproponowanie prawdopodobnego rozwiązania dla tego zagadnienia.

Słowa kluczowe:

Pomorze średniowieczne; onomastyka Pomorza; onomastyka Połabia; onomastyka kaszubska; historia Pomorza; Słowińcy; język kaszubski; język połabski

Citation:
Bandur, M. (2022). Pochodzenie choronimów Pomorza w świetle materiałów językowych. *Adeptus*, *2022*(19), Article 2766. https://doi.org/10.11649/a.2766

Publication History:
Received: 2022-02-21; Accepted: 2022-09-06; Published: 2022-12-19